

УДК 378.147.091.33-027.22:[373.3.091.212-047.44]
DOI 10.33251/2522-1477-2019-5-229-233

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна,
викладач кафедри соціальної роботи, соціальної
педагогіки та психології, Центральноукраїнський
державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ОЦІНЮВАЛЬНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Дана стаття присвячена вивченню питання з підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування оцінювальних умінь школярів. Висвітлюються такі питання, як потреба формування у майбутніх учителів готовності до оцінювальної діяльності, рівень сформованості готовності учителя до такої діяльності, формування оцінювальних умінь молодших школярів. Надаються визначення таким поняттям, як власне оцінювання, оцінювальна діяльність та готовність до неї, навчально-педагогічні ситуації, компоненти готовності до оцінювальної діяльності. Характеризується метод аналізу навчально-педагогічної ситуації, аналізується ділова гра.

Ключові слова: вчитель початкових класів, молодші школярі, готовність до оцінювальної діяльності, оцінювальні уміння, навчально-педагогічна ситуація, ділова гра.

Постановка проблеми. Потреба формування у майбутніх учителів готовності до оцінювання діяльності вихованців впливає із загального розуміння оцінювання як вираження ціннісного ставлення людини як суб'єкта до об'єкта з точки зору потреб, цілей, норм, ідеалів людини. Оцінювати – це «визначати якості, цінність, достоїнства і т.ін. кого-, чого-небудь, ... складати уявлення, робити висновок про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення, роль і т.ін. чогось, ... розуміти, визнавати достоїнства позитивні якості, цінність і т.ін. кого-, чого-небудь» [6, с. 828.]. У широкому значенні оцінювання – це розумовий акт, який є результатом ставлення людини до явищ зовнішнього світу, факту, наукової думки тощо. Будь-яка особистість в процесі повсякденної діяльності постійно оцінює предмети, явища, дії та вчинки різних людей, власні можливості, вчинки і результати своїх дій, передбачає і враховує, як їх можуть оцінювати інші. Здійснюючи оцінювання, особистість впливає на інших людей, на їхню поведінку, діяльність. І в той же час, вона постійно відчуває на собі вплив оцінювання інших людей. Оцінювання необхідне особистості для організації взаємодії з предметним світом, з іншими людьми, суспільством.

У педагогічній діяльності її успішність багато в чому залежить від рівня сформованості готовності вчителя, вихователя до оцінювальної діяльності, адже в оцінюванні фіксуються цілі педагогічної діяльності: орієнтація на досягнення результату всебічного розвитку особистості, освоєння змісту навчальних предметів. Оцінювання дозволяє забезпечувати можливість регулювання системи навчально-виховного процесу на основі отримання інформації про досягнення запланованих раніше результатів, тобто дає можливість прийняття педагогічних мір для вдосконалення процесів навчання та виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому у психолого-педагогічній літературі педагогічне оцінювання розглядається як процес зіставлення діяльності вихованців із визначеним еталоном; предметом оцінювання є індивідуальні якості вихованців, а також результати їхньої навчальної діяльності. Особливу увагу у нашому дослідженні ми наголошуємо на аспекті педагогічного оцінювання різних видів діяльності вихованців, адже, як наголошував Л. Виготський, педагогічне оцінювання полягає в тому, що «будь-який вчинок повинен повертатися до дитини у вигляді враження від його дій на оточуючих» [4, с. 268]. Результатом оцінювальної діяльності вчителя також є сформована самооцінка вихованців, тобто адекватні уявлення дитини про себе і власні можливості, вміння всебічно і об'єктивно оцінити особливості власної особистості і діяльності. Отже, вчитель має бути готовим як до здійснення оцінювальної діяльності, так і до формування у школярів оцінювальних умінь.

Питання підготовки учителів початкових класів до оцінювальної діяльності у навчальному процесі висвітлено у дослідженнях Н. Бежанової та Т. Бережинської. Зокрема, Т. Бережинська пропонує комплекс взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують неперервний,

цілеспрямований і послідовний вплив на студента сукупності форм, методів і засобів (аналіз та оцінювання усних відповідей та письмових робіт учнів, аналіз педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач, мікрорікладання, дидактичні ігри, спостереження та аналіз оцінювальної діяльності вчителів, добір дидактичного матеріалу для визначення рівня навчальних досягнень тощо) у процесі загальнопедагогічної та конкретнометодичної підготовки, впровадження спецкурсу «Оцінювання навчальних досягнень молодших школярів», організованих з метою формування попередньо визначених особистісних якостей, знань, умінь (змістового, мотиваційного та процесуального компонентів готовності до оцінювальної діяльності), що забезпечують ефективність реалізації процесу оцінювання навчальних досягнень [2].

Розробляючи процедуру формування готовності вчителів початкових класів до формування оцінювальних умінь молодших школярів, Н. Бежанова запропонувала такі її етапи: ціннісно-орієнтувальний, змістово-прогностичний, консолідуєчий, кожен з яких передбачав використання майстер-класів, диспутів, педагогічних студій, засідань творчих груп, активних та інтерактивних методів навчання (моделювання, мікрорікладання, гра-реклама, аукціон педагогічних ідей, педагогічні ігри тощо) [1].

Разом з тим, практична діяльність вказує на те, що молоді вчителі недостатньо готові до оцінювальної діяльності навчальних досягнень молодших школярів: мають фрагментарні знання та недостатньо сформовані уміння, слабо рефлексують власний досвід оцінювальної діяльності. Значні утруднення вони мають у застосування педагогічного оцінювання позаурочної діяльності та поведінки молодших школярів. У зв'язку з цим гостро стоїть проблема пошуку оптимальних шляхів вдосконалення готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності не лише навчальних досягнень учнів, а й інших видів їхньої діяльності та поведінки.

Мета статті. У пропонованих матеріалах ми подаємо наше бачення формування у майбутніх учителів початкових класів готовності до оцінювальної діяльності у напрямку формування оцінювальних умінь молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Оцінювальну діяльність вчителя початкових класів ми розглядаємо як підсистему системи педагогічної діяльності вчителя, що спрямована на виявлення та аналіз досягнень учнів, визначення рівня їх відповідності поставленій меті, формулювання й повідомлення оцінки. При цьому варто враховувати й організацію вчителем діяльності учня в оцінюванні, що полягає у сприйманні оцінного впливу вчителя, висловлюванні відповідної емоційної реакції на нього, в готовності до адекватної самооцінки. Педагогічне оцінювання лежить в основі формування адекватної оцінювальної діяльності вихованців, що особливо важливо у молодшому шкільному віці.

Готовність вчителя до оцінювальної діяльності ми визначаємо як цілісне стійке утворення, яке включає: мотиваційно-ціннісний компонент, що характеризується наявністю позитивних мотивів та усвідомлену потребу до оцінювання діяльності учнів і забезпечує ціннісну інтерпретацію знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення вихованців; когнітивний компонент, який передбачає оволодіння знаннями про мету та шляхи здійснення оцінювальної діяльності, розвиток пізнавальних процесів вчителя, що забезпечують оптимальне здійснення оцінювання діяльності молодших школярів; операційно-діяльнісний компонент, що включає уміння, які забезпечують ефективну організацію оцінювання діяльності вихованців, формування оцінювальних умінь в учнів, організації взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності; рефлексивний компонент, що представлений уміннями вчителя здійснювати самоаналіз та самооцінку власної оцінювальної діяльності, наявністю потреб у самовдосконаленні.

Оскільки ми зупиняємось лише на одному аспекті організації оцінювальної діяльності майбутніх учителів початкових класів – формуванні оцінювальних умінь молодших школярів, то опишемо деякі із видів роботи із навчально-педагогічними ситуаціями, які ми використовуємо у процесі вивчення навчальної дисципліни «Дидактика». Ми вважаємо, що доцільно не виділяти тему щодо оцінювальної діяльності вчителя початкових класів як окрему, а питання організації оцінювання повинні розглядатися під час вивчення всіх тем з курсу педагогіки таким чином, щоб формувалася у майбутніх учителів готовність до педагогічного оцінювання всіх складників освітнього процесу.

Педагогічна ситуація виникає внаслідок взаємодії педагога зі студентами, студентів між собою та з оточуючим. Якщо в педагогічній ситуації виникає мета, яка має бути досягнута шляхом перетворення умов ситуації, тоді виникає й педагогічна задача, яка в свою чергу вимагає розв'язання шляхом аналізу, все тієї ж, педагогічної ситуації. Педагогічні задачі мають розв'язувати педагогічні суперечності, що супроводжують педагогічний процес.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів ми використовуємо метод аналізу навчально-педагогічних ситуацій. Використання навчально-педагогічних ситуацій є складником контекстної моделі навчання, що розроблена А. Вербицьким, відповідно до якої засвоєння абстрактних знань як знакових систем накладається на професійну діяльність, здійснюється послідовне, безперервне та систематичне наближення студента до певного роду діяльності, здійснюється трансформація навчально-пізнавальної діяльності в квазіпрофесійну, навчально-професійну та професійну [3].

Навчально-педагогічні ситуації ми розглядаємо як реальні ситуації, запозичені з досвіду викладача, студента, з літературних джерел, свідчень очевидців, представлені студентам для аналізу, визначення ключових проблемних питань, формулювання ідей щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань. Суттю навчально-педагогічної ситуації є наявність суперечності між наявними у студентів знаннями й новими для них фактами, явищами, для пояснення яких чи вирішення ключових проблемних задач, що виявляються у процесі аналізу цієї суперечності, у студентів не вистачає знань. Метою використання навчально-педагогічних ситуацій є залучення студентів до вирішення певних навчальних та професійних педагогічних задач, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями.

Оцінювальні уміння учнів передбачають їх здатність формулювати оцінювальні судження. Спираючись на запропоновану О. Савченко, послідовність дій з формування в учнів оцінювальних суджень: 1) оцінювальна діяльність учителя як зразок для учнів у висловлюванні розгорнутої оцінки усної чи письмової відповіді; 2) колективна оцінювальна діяльність (змістове колективне оцінювання; оцінювання у групі, підведення підсумку уроку); 3) взаємооцінювання (за результатами роботи у парі); 4) самооцінка (перегляд виконаної роботи; обговорення вголос результатів діяльності, вибіркоче оцінювання зробленого) [5], ми пропонуємо студентам у процесі вивчення дидактики сукупність навчально-педагогічних ситуацій, які спочатку аналізуються, визначається педагогічна задача, а потім відбувається реалізація цієї задачі у ході проведення ділової гри.

Студенти спостерігають відеозапис фрагмента уроку в першому класі, в ході якого перевіряється якість виконання учнями завдання за допомогою індивідуального опитування. Учень у процесі відповіді допускає помилки. Вчитель по завершенню відповіді вручає учневі кружечок червоного кольору і пропонує на це ж запитання відповіді іншому учневі. Далі студентам пропонується відеозапис фрагмента уроку в третьому класі, де використано той же метод контролю з метою перевірки якості виконання домашнього завдання. Учень також допускає помилки. Вчитель по завершенню відповіді виставляє учневі оцінку «8 балів» і продовжує опитувати інших учнів. Перед студентами ставиться завдання: 1) знайти спільне та відмінне у цих фрагментах уроків; 2) передбачити, які наслідки для розвитку особистості молодшого школяра може мати така форма оцінювання навчальних досягнень учнів; 3) передбачити, які наслідки для педагога може мати така форма оцінювання навчальних досягнень учнів; 4) визначити суперечність, що виникає в цих ситуаціях, і сформулювати педагогічну задачу. Виконання такого завдання сприяє формуванню у студентів переконання у значимості оцінювальної діяльності вчителя початкових класів, усвідомлення її як необхідної умови успішної педагогічної діяльності.

Основною педагогічною задачею студенти, як правило, визначають таку: як сформулювати оцінювальне судження, щоб оцінка була зрозуміла учневі (як учень справився з роботою: що добре, у чому помилка, як її краще виправити), щоб була вказівка способу поліпшення результату, щоб було оптимістичне налаштування на подальші успіхи. Для пошуку способу розв'язання цієї задачі студенти об'єднуються в групи, кожна група пропонує свій варіант, що презентується у процесі ділової гри. З цих варіантів обирається оптимальний в конкретній ситуації. У результаті проведеної роботи у студентів виникає усвідомлена потреба у розвитку оцінювальної діяльності, як елементу мотиваційно-ціннісного складника готовності до оцінювальної діяльності.

З метою формування операційно-діяльнісного компоненту готовності до оцінювальної діяльності у напрямку формування оцінювальних умінь в учнів, організації взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності студентам пропонується варіант відповіді учня на уроці на певну тему. В ході ділової гри троє студентів на першому етапі виконують ролі учнів: перший «учень» повторює відповідь на уроці, другий «учень» відзначає позитивне у відповіді «однокласника», третій «учень» вказує на недоліки. На другому етапі ділової гри студенти-експерти висловлюють своє ставлення до висловлювань «учнів», які здійснювали взаємооцінку, зосередивши увагу на почуттях «учня», відповідь якого оцінювалася. Наступний етап ділової гри спрямовується на визначення оптимальних дій вчителя у цій ситуації: 1) допомогти «учневі», який давав позитивну характеристику, більш точно висловити оцінювальне судження; 2) допомогти «учневі», який вказував на недоліки, більш толерантно висловити оцінювальне судження; 3) допомогти «учневі», чия відповідь обговорювалася, адекватно сприйняти оцінювальні судження «однокласників». Виконання завдання ускладнюється введенням додаткових умов: визначення дій вчителя із урахуванням самооцінки учнів (стійка завищена самооцінка – зарозумілість, зверхність, критичне ставлення до досягнень інших; адекватна самооцінка – впевненість у своїх силах, знання того, на що здатні; занижена самооцінка – невпевненість у власних силах, бачення у своїх діях лише негативного, очікування невдач, підвищена самокритичність).

Робота з аналізу та програвання запропонованої навчально-педагогічної ситуації завершується етапом рефлексії, метою якого є розвиток у майбутніх учителів умінь здійснювати самоаналіз та самооцінку власної оцінювальної діяльності та потреби у її самовдосконаленні, відбувається становлення студента як суб'єкта власної освітньої діяльності, здатного до критичного оцінювання свого рівня готовності до педагогічної діяльності.

З метою формування рефлексивного компоненту оцінювальної діяльності майбутніх учителів початкових класів та готовності до розвитку здатності до самооцінки у молодших школярів нами розроблені завдання, основою яких є навчальні ситуації, в яких вчителі пропонують учням на завершальному етапі уроку закінчити такі речення: «Мені урок сподобався, тому що...», «Мені урок не сподобався, тому що...», «Мені сподобалось виконувати...», «Я легко справився із завданням...», «Мені важко було виконувати...», «Я із задоволенням...», «Я знаю, що...», «Я можу пояснити...», «Я розумію...», «Я вмію...», «Я намагаюсь...» «Я відчуваю, що мені потрібно...» та ін. Завдання студентів полягає в тому, щоб із запропонованого переліку умінь вибрати ті, які формуються в учнів у процесі рефлексії навчально-пізнавальної діяльності, та ті, які формуються у майбутніх фахівців у процесі виконання такого завдання. На завершення виконання такого завдання студенти розробляють пам'ятку чи алгоритм щодо формування у молодших школярів здатності до оцінювання власної навчальної діяльності (аналізу результатів та процесу оволодіння знаннями, формування умінь), що сприяє формуванню когнітивного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Успішність педагогічної діяльності багато в чому залежить від готовності вчителя до оцінювальної діяльності ходу та результатів освітнього процесу, що дозволяє приймати педагогічні рішення для вдосконалення процесів навчання та виховання. Ефективними методами формування всіх компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивного компонентів) є аналіз навчально-педагогічних ситуацій, визначення педагогічних задач та залучення студентів до ділової гри, в ході якої перевіряється доцільність запропонованого варіанту розв'язання педагогічної задачі. Розроблені нами завдання на основі навчально-педагогічних ситуацій, які ми використовуємо у процесі вивчення навчального курсу «Дидактика», сприяють ефективному формуванню готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку у молодших школярів здатності до самооцінки. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці системи тренінгових занять, які б слугували основою для самовдосконалення майбутніх учителів початкових класів.

Список використаних джерел

1. Бежанова Н. Л. Розвиток готовності вчителів у післядипломній педагогічній освіті до формування оцінювальних умінь молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2007. 19 с.

2. Бережинська Т. В. Формування готовності майбутнього вчителя до оцінювання навчальних досягнень молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2007. 21 с.
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва: Высшая школа, 1991. 207 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
5. Савченко О. Формування у молодших школярів умінь самоконтролю і самооцінки. Початкова школа, 2015. № 4. С. 1–4.
6. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. 828 с.

References

1. Bezhanova, N.L. (2007). *Rozvytok hotovnosti vchyteliv u pislidyplomnii pedahohichnii osviti do formuvannia otsiniivalnykh umin molodshykh shkoliariv [Development of teachers' readiness in postgraduate pedagogical education to the formation of assessment skills of junior pupils]: dys.. ... cand. psychol. sci.: 13.00.04 / Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kiev, 20 p. [in Ukrainian].*
2. Berezyns'ka, T.V. (2007). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia do otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen molodshykh shkoliariv [Formation of readiness of the future teacher for evaluation of educational achievements of junior pupils]: avtoref. dys. ... doctor of ped. Sci.: 13.00.04 / Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kiev, 21p. [in Ukrainian].*
3. Verbitsky, A.A. (1991). *Aktyvne navchannia u vyshchii shkoli: kontekstnyi pidkhid [Active Learning in Higher Education: A Context Approach]. Moscow: Higher school, 207 p. [in Russian].*
4. Vygotsky, L.S. (1991). *Pedahohichna psykholohiia [Pedagogical psychology]. Moscow: Pedagogics, 480 p. [in Russian].*
5. Savchenko, O. (2015). *Formuvannia u molodshykh shkoliariv umin samokontroliu i samoostinky [Formation of self-control and self-esteem among younger students]. Primary school, 4, P.1-4 [in Ukrainian].*
6. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh (1974). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kiev, Vols. 5, 828 p. [in Ukrainian].*

STRILETS`-BABENKO Olena Volodymyrivna, Instructor of the Department of Social work, Social Pedagogy and Psychology, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS TO FORMING EVALUATIVE SKILLS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. *The paper runs about the development of self-esteem, which is a part of evaluative activity of junior school teachers. Such issues as the need of formation of readiness to evaluative activity in future teachers, the level of such readiness, formation of evaluative skills in junior pupils are viewed in the article. Any person in everyday activity estimates things, phenomena, and other people actions, as well as own abilities, and results of own actions. At the same time he or she constantly feels the influence and estimation of other people. Such notions as self-estimation, readiness to evaluative activity, educational-pedagogical situations are defined in the paper. We place the emphasis on the necessity of evaluation for a person, as it helps him or her to cooperate with the world, other people, and society. Also the components of readiness to evaluative activity, namely motivational, value-based, cognitive, practical, and reflexive are described. Motivational, value-based component is defined as the existence of positive features, and conscious need in activity, which brings evaluative interpretation of knowledge. Cognitive component implies the knowledge of the aim, and ways of evaluation activity. Practical component involves the skills which allow effective evaluation of the activity. Reflexive component presupposes the ability of a teacher to estimate own activity. The essence of the method of educational situation, which is characterized by the existence of contradiction between new and old facts, is described in the article. We give the example of a role-playing game for students which ends in self-analysis, when they can evaluate their level of readiness to evaluation activity. One of the main goals of such pedagogical activity is the orientation to all-round development of a personality, namely a primary school teacher. The level of readiness to evaluation activity allows to regulate the system of educational process. The existence of self-estimation in a future teacher makes it possible to take necessary pedagogical measures for resolving an educational situation.*

Key words: *primary school teacher, junior schoolchildren, readiness to evaluative activity, pedagogical evaluation, educational-pedagogical situations, business game.*

Одержано редакцією: 01.03.2019 р.
Прийнято до публікації: 14.03.2019 р.